

ПЕРЕХІД ВІД ОСВІТИ АВТОРИТАРНОГО СУСПІЛЬСТВА ДО СИСТЕМИ, ЗОРІЄНТОВАНОЇ НА ПОПИТ

Сергій ЮРІЙ,
Ірина ІВАЩУК

ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ ЕЛІТНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ВНЗ НА РИНКУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ

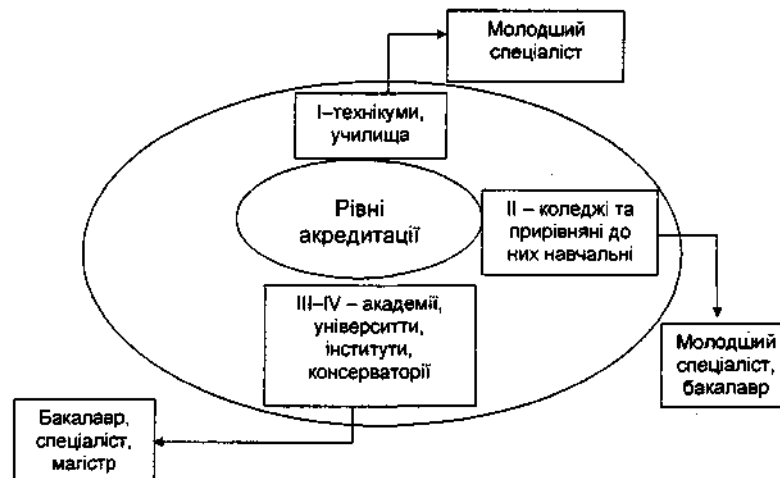
Проаналізовано освітню політику в Україні, досліджено основні тенденції ринку освітніх послуг. Розглянуто новітні форми організації навчального процесу в умовах формування глобально-цілісного інформаційного простору. Особлива увага приділена питанням функціонування вищих навчальних закладів економічного профілю та напрямкам формування їх іміджу.

Ключові слова: освітня політика, освітні послуги, освітній рівень, економічна освіта, конкурентоспроможний імідж, дистанційна освіта, вищі навчальні заклади, навчальний процес, наукові дослідження, демографічна політика, інформаційні ресурси.

Трансформаційні процеси економіки будь-якої держави, крім ретельно та добросовісно розроблених концепцій та стратегій економічного розвитку, повинні мати належне кадрове забезпечення. Йдеться про фахівців, знавців своєї справи, які можуть і спроможні надалі орієнтуватися в основних тенденціях розвитку економічних процесів, становитимуть нову еліту зі збереженням уже набутих традицій.

Освітня політика в Україні як складова загальної концепції розвитку потребує, як і всі інші структурні ланки, реформування, з огляду на необхідність орієнтації на потреби ринку інтелектуальної праці, формування конкурентоспроможного іміджу навчального закладу, врахування тенденцій розвитку вищої школи за кордоном, зокрема на основні положення Болонської декларації, яку підписали міністри освіти 29 європейських країн.

В Україні, згідно із прийнятою класифікацією, вищі навчальні заклади можна поділити на чотири групи залежно від рівня акредитації. ВНЗ III рівня акредитації здійснюють підготовку магістрів лише за окремими спеціальностями, тоді як IV – за більшістю.



© Сергій Юрій, Ірина Іващук, 2003.

Аналіз діяльності вищих навчальних закладів у розрізі рівнів акредитації показує, що протягом останніх шести років помітна чітка тенденція збільшення вузів I-II рівнів акредитації і незначне зростання закладів III-IV рівнів.

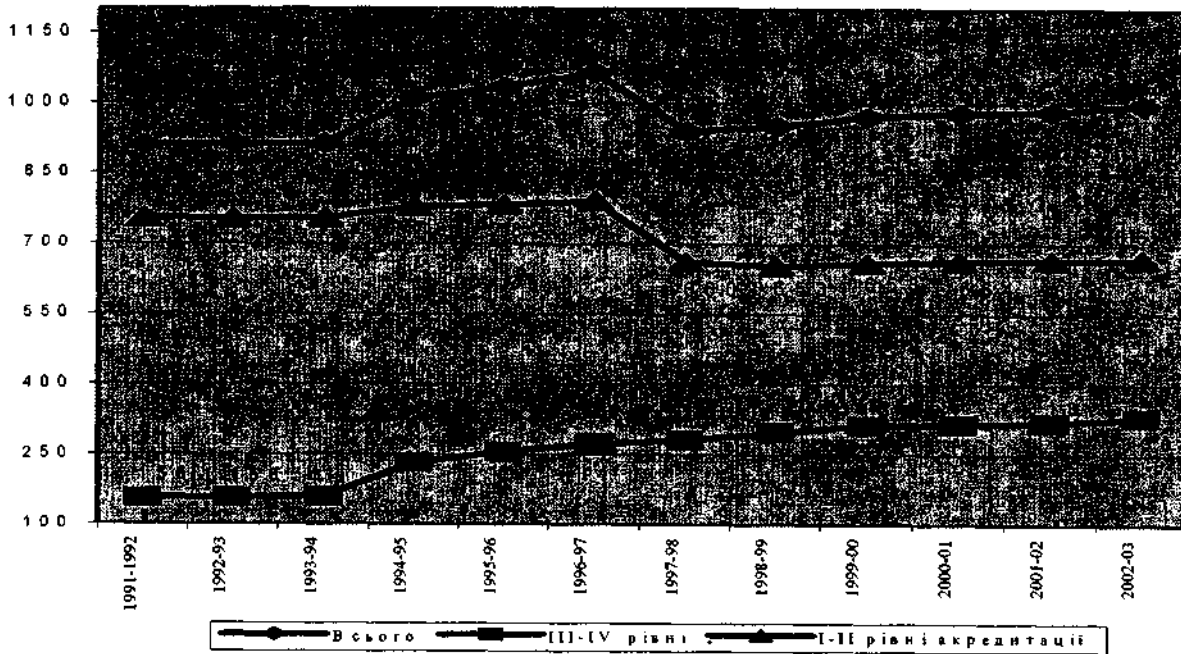


Рис. 1. Динаміка вищих навчальних закладів за рівнями акредитації.

Отримання освітніх послуг передбачає на сьогодні альтернативні джерела фінансування вищих навчальних закладів. Якщо звернутися до результатів соціологічних досліджень Центру Разумкова стосовно розвитку системи освіти в Україні, то лише кожен дев'ятий респондент (10,9%) вважає, що вища освіта є доступною, тоді як 82,5% дотримуються протилежної думки¹.

Не менш болючим виявилось питання щодо оцінки рівня бюджетних витрат на освіту, відповіді на яке розподілилися наступним чином (рис. 2). Таке ставлення громадян є виправданим, якщо зважати на стан фінансування освіти в Україні. Проблема недостатнього фінансування освітньої сфери залишається гострою навіть за умови зростання обсягу поточних видатків на освіту у 2002 р. до 5,1% ВВП проти 4,3% у 2001 р. та 4,2% – у 2000 р.



Рис. 2. Оцінка респондентами рівня бюджетних витрат на освіту.

¹ Дослідження, в якому взяли участь 2000 респондентів віком від 18 років, проводили 18–24 квітня 2002 р. Детальніше про результати опитування див. www.icps.kiev.ua.

Тому виправданою можна вважати тенденцію виникнення недержавних вищих навчальних закладів та зміни співвідношення джерел фінансування навчання в освітніх закладах державної форми власності.

У Посланні Президента України до Верховної Ради України про внутрішнє становище України у 2002 р. вказано основні складові суспільного розвитку, однією з яких є наближення до світових, передусім європейських стандартів життя, де увагу акцентовано на підвищенні макроекономічних показників рівня (якісного) життя населення².

Останній показник має бути інтегрованим, до якого входять наступні синтетичні: 1) якість населення; 2) добробут населення; 3) якість соціальної сфери; 4) якість екологічних умов; 5) природно-кліматичні умови³. Нашу увагу привернула перша група, для якої характерні дані про: рівень освіти і культури, демографічні показники, кваліфікацію населення. Статистичні показники рівня освіти характеризують освіченість та охоплення населення різними формами освіти: частку населення старше 15 років, яка охоплена навчанням у навчальних, середніх та вищих навчальних закладах; частку осіб, котрі навчаються в середніх спеціальних навчальних закладах, у загальній кількості молоді у віці 16–29 років; кількість осіб, які навчаються у середніх спеціальних навчальних закладах, на 1000 зайнятих у народному господарстві; частку студентів вищих навчальних закладів у складі населення, віком 16–34 роки; кількість студентів вищих навчальних закладів, котрі навчаються у ВНЗ, на 1000 зайнятих у народному господарстві. Висновок є очевидним, оцінка якості населення як елементу соціуму, відповідно і його життя, включає й освітній рівень.

Освіта нині стає стратегічним ресурсом поліпшення добробуту нації, її інтелектуальним капіталом. Отримання освітнього рівня сприяє розвитку як духовного та інтелектуального, так і економічного потенціалу держави. Крім того, вже розпочато правове забезпечення освітньої галузі. Освіченість для людини стає природною потребою вдосконалення вже існуючого світосприйняття, бо акцент робиться не лише на отриманні системи знань з обраної спеціальності, а й на етико-психологічному, історичному та культурному рівнях виховання особи, яка навчається, її гармонійному розвитку.

Дослідження, з проблемних питань реформування системи освіти в Україні, яке провела соціологічна служба Центру Разумкова, показало, що на запитання щодо оцінки зміни загального освітнього рівня населення за роки незалежності держави більшість респондентів дали негативну характеристику означеному процесові (57,2%) (рис. 3.).

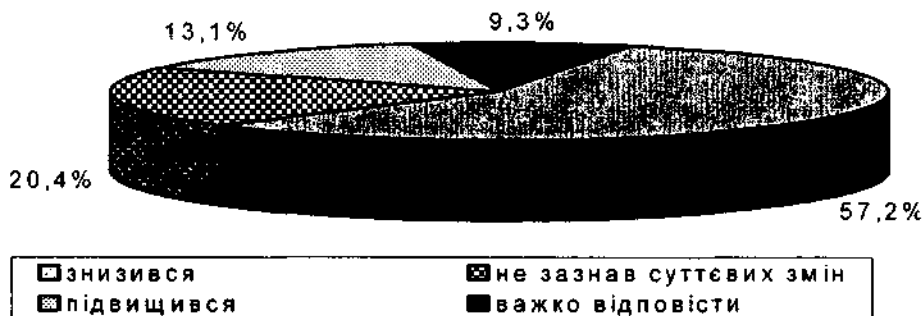


Рис. 3. Оцінка респондентами зміни загального освітнього рівня населення за роки незалежності держави.

Така думка панує або через особистісне негативне ставлення до освіти та її неприйняття, або через неповну обізнаність. За даними Організації Об'єднаних Націй, індекс освіти населення України становив у 2000 р. (а соціологічне дослідження проводили у 2002 р., то-

² У Посланні виділено чотири складові поточного розвитку України: наближення до світових стандартів життя; поглиблення демократичних перетворень, формування інститутів розвинутого громадянського суспільства; запровадження ефективних механізмів збереження та зміцнення фізичного і духовного здоров'я нації, примноження її інтелектуального потенціалу; створення умов для реальної та орієнтованої на національні інтереси консолідації українського суспільства.

³ Див.: Айвазян С. А. Интегральные индикаторы жизни населения: их построение и использование в социально-экономическом управлении и межрегиональных сопоставлениях. – М.: ЦЭМИ РАН, 2000.

му два роки – незначний період для виникнення об'єктивних передумов зниження рівня освіти) 0,92, тоді як середній показник у країнах Східної Європи – 0,91; однак це нижче ніж у країнах Організації економічного співробітництва та розвитку – 0,97.

Якщо оцінювати рівень освіти в Україні в розрізі міського та сільського населення, то освіченішим є міське, яке зростає за умови міграції частини сільського. Серед міського населення у 2001 р. за даними перепису 37,9% мають вищу (включаючи базову та початкову) освіту і 26,7% не мають навіть повної загальної середньої освіти, а сільського відповідно 17,7% та 47,3%, навіть незважаючи на те, що протягом останніх років розширено доступ до здобуття вищої освіти (рис. 4).

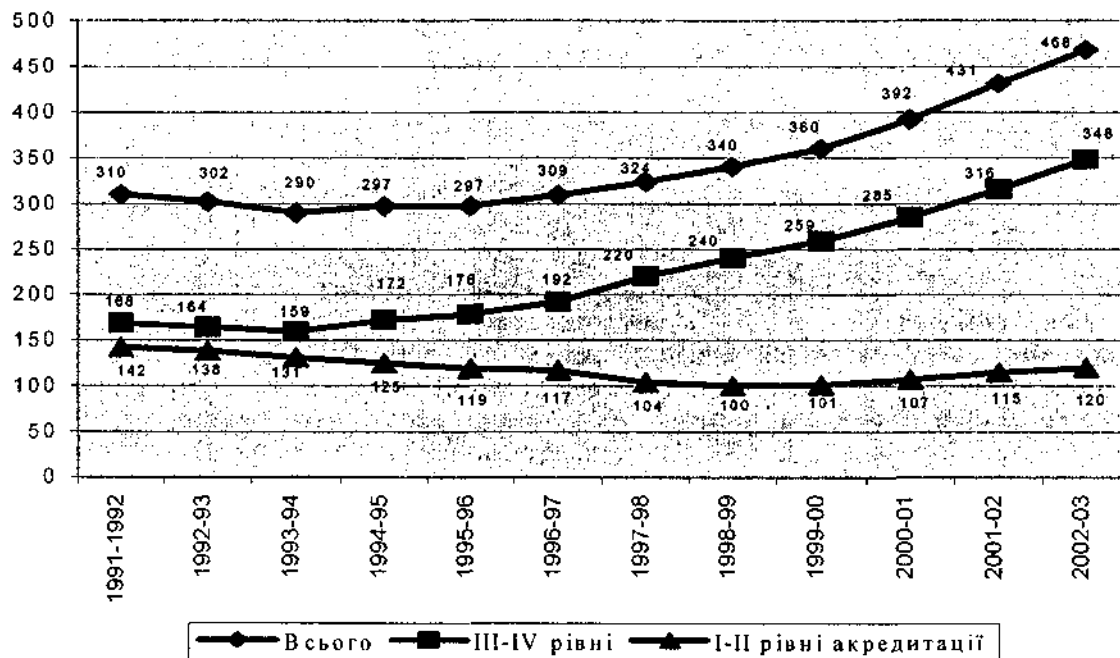


Рис. 4. Динаміка чисельності студентів вищих навчальних закладів з розрахунку на 10 000 населення України.

З метою визначення стратегії та пріоритетів розвитку освіти в Україні було прийнято Національну доктрину розвитку освіти із зазначенням нагальних та важливих завдань, які слід вирішити до 2004 р. Основний акцент зроблено на інноваційному напрямкові розвитку освіти, створенні умов для розвитку, самоствердження та самореалізації особистості. Найпрестижнішою, на думку пересічних громадян (опитування Центру Разумкова), є вища освіта (18,1%), в той же час найбільш незадовільною – середня.

Таблиця 1

Оцінка рівня освіти, що забезпечує сучасна українська освітня система, % опитаних

Рівень освіти	Високий	Середній	Низький	Важко відповісти
Середня	7,5	51,5	30,7	10,3
Професійна	6,8	45,4	28,9	16,9
Вища	18,1	42,3	19,2	20,4

З огляду на це пріоритетними в галузі вищої освіти мають стати забезпечення вищих навчальних закладів професійними педагогічними кадрами, мобільність набору та випуску студентів відповідно до тенденцій ринку праці, дотримання якісних, а не тільки кількісних характеристик підготовки випускників, інформування громадськості про можливості здобуття вищої освіти.

До принципово важливих питань функціонування закладів вищої освіти належать адаптація їх діяльності до демографічних змін в Україні, тенденції інтенсивного зменшення народжуваності протягом останніх 18 років (більшість дослідників за точку відліку беруть

1985 р.). Проведені розрахунки показують, що через вплив демографічних чинників, починаючи з 2005 р., очікується різке зниження абітурієнтів у ВНЗ, відповідно зменшуватиметься кількість студентів, однак зростатиме частка кадрів вищої кваліфікації у загальній чисельності викладачів – з 51% у 2003 р. до 63% в 2010 р. та 75% у 2013 р.⁴

Демографічна ситуація в Україні не є оптимістичною. Причин можна виділити кілька: голодомори 20–40-х років, Перша та Друга світові війни, форсована індустріалізація й насильна колективізація, масові репресії, катастрофа на Чорнобильській АЕС, системна криза 90-х років, тощо. За період між двома переписами (1989 та 2001 рр.) загальна кількість населення скоротилася на 6,3% (з 51706,7 тис. до 48415,5 тис. осіб). 72% втрат становить природне зменшення населення. Протягом 1990-х років спостерігається процес депопуляції, внаслідок чого чисельність населення скоротилася на 28880,7 тис. осіб⁵.

Негативно на побудову системи освіти впливає і впливатиме в майбутньому зростання міграційних процесів за кордон, особливістю якого є те, що близько 15% емігрантів – це особи з вищою освітою. Якщо в кінці 80-х років емігрували в основному євреї (61,2%) до родичів та друзів, то в 2001 – 49,2% це українці, які мігрують у пошуках роботи. За оцінками експертів, у 2001 р. за межами України працює не менше 1 млн. українців, в той час як легально – 36,3 тис. осіб. Щодо перспективи розвитку ринку освітніх послуг, то насторожує той факт, що залишають Україну особи середнього віку, в яких є діти шкільного віку, які згодом виїжджають до батьків, тим самим зменшуючи чисельність потенційних абітурієнтів до ВНЗ.

Навіть за умови оптимістичного прогнозу демографічний потенціал не зможе забезпечити не лише розширеного, а й навіть простого відтворення населення. Тому такі тенденції спонукають до пошуку новітніх підходів та методик організації навчального процесу в закладах освіти та формування іміджу елітного ВНЗ не лише регіонального та національного значення.

Вищі навчальні заклади мають максимально працювати, щоб стати престижним, доступним для абітурієнта. Маємо на увазі, в даному випадку, доступність та достовірність інформації.

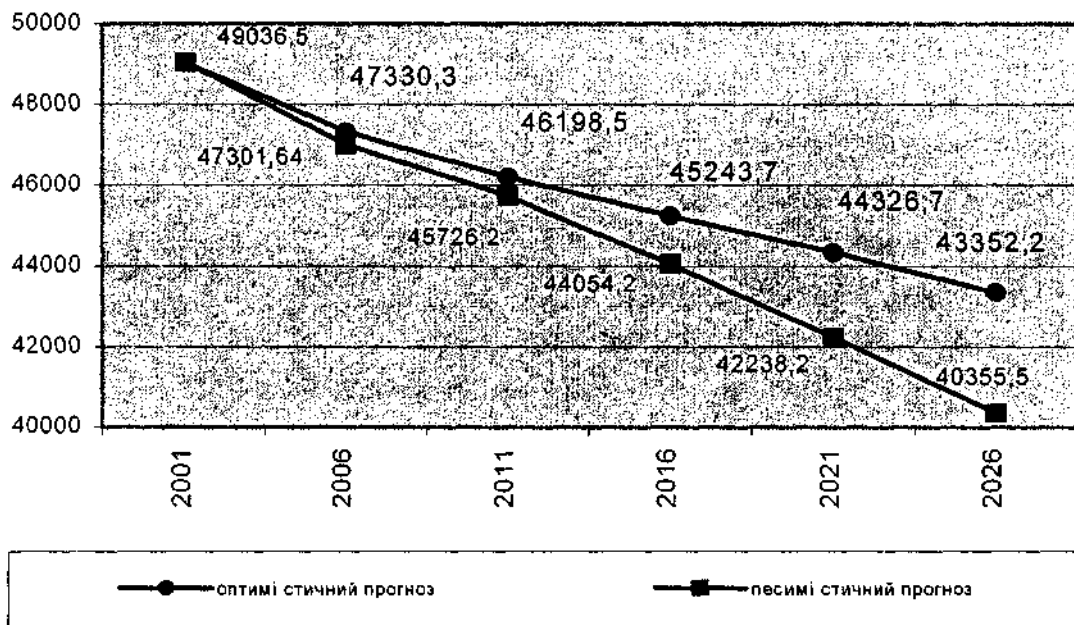


Рис. 5. Прогноз чисельності населення, тис. Осіб.

⁴ Акмаев А.И., Белозерцев В.Н., Зайцев С.И. Исследование рынка образовательных услуг // Вісник Академії економічних наук України. – 2002. – №1.

⁵ Див.: Економіст. – 2003. – №5.

В умовах інформатизації всіх сторін розвитку суспільства та зростання доступу до мережі INTERNET, реклама навчального закладу в засобах масової інформації втрачає актуальність з огляду на можливість молодих людей знаходити інформацію на сайтах. На сьогодні, як правило, вузи на сайтах розміщують загальну інформацію, неможливо простежити основні напрямки діяльності освітнього закладу, навчально-методичне забезпечення, наукову діяльність, особливості студентського життя, правове забезпечення діяльності ВНЗ. Безумовно, такі недоопрацювання не впливають позитивно на сприйняття навчального закладу.

При підготовці даної статті ми наштовхнулися на ще одну проблему: недостатність інформації про ринок освітніх послуг, яку б змогли проаналізувати не лише науковці, а й абітурієнти та студенти. Серед інформаційних ресурсів INTERNET щодо вищих навчальних закладів, то найбільш повну інформацію доступно отримати на сайті Міністерства освіти і науки України www.mon.gov.ua та в дуже спрощеному варіанті на сайті Державного комітету статистики України www.ukrstat.gov.ua (інформацію, як правило, рідко оновлюють, а певну потрібно замовляти на комерційних основах).

Акцентуючи увагу на питаннях формування іміджу ВНЗ з перших кроків ознайомлення з ним, пропонуємо переглянути сайти вищих навчальних закладів державної форми власності, особливо III–IV рівнів акредитації, для подальшого внесення їх інформації на сайт Міністерства освіти і науки на прикладі побудови сайту Кабінету Міністрів України (www.kmu.gov.ua) із зазначенням його структури та сайтів і адрес електронної пошти всіх міністерств, комітетів тощо. Такий підхід полегшить доступ користувачам до інформаційного пошуку. Також слід розширити базу статистичної інформації. Зокрема, дати інформації про напрямки діяльності ВНЗ: гуманітарний, економічний, юридичний та ін. Наприклад, економічні вузи класифікувати на профільні (які випускають спеціалістів у сфері економіки та управління) та непрофільні, за формою власності, кількістю абітурієнтів, студентів, випускників, працевлаштування випускників тощо.

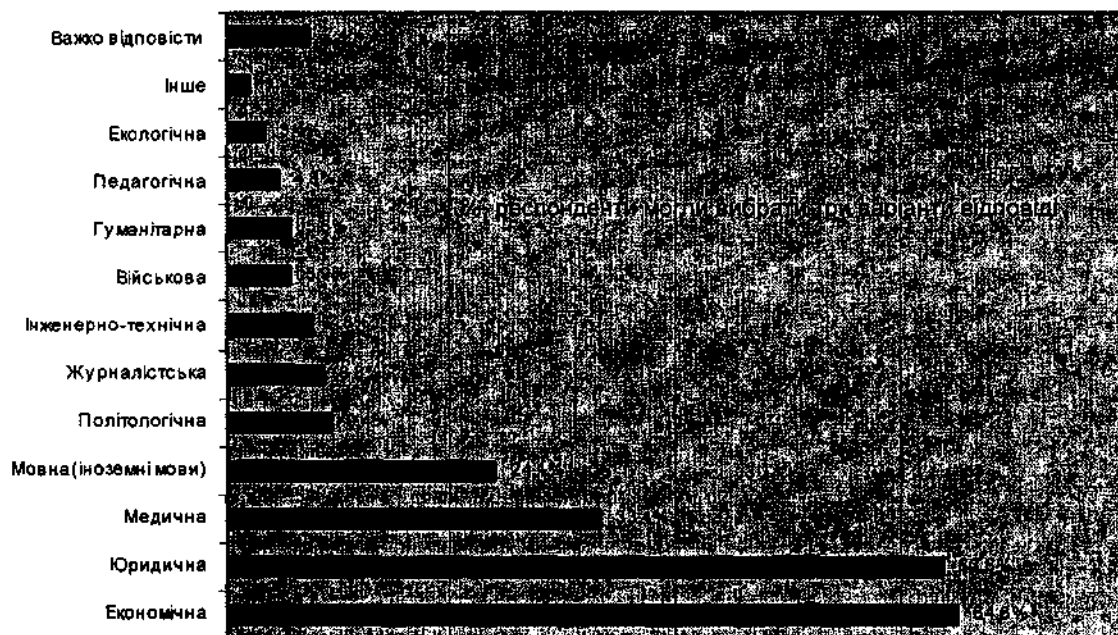


Рис. 6. Розподіл відповідей респондентів на запитання «Який характер освіти є найперспективнішим на ринку праці».

Однією з пріоритетних складових національної системи освітніх послуг стає вища економічна освіта, зважаючи на перспективу випускників вузів поєднати можливості стабільних заробітків та реалізації набутих навиків під час навчання. Нині відсоток фахівців зі спеціальностей економічного спрямування в Україні становить біля 21% загальної кількості випускників вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації⁶.

⁶ Бобров М., Каніщенко Л. Вища економічна освіта на сучасному етапі розвитку суспільства // Вища школа України. – 2002. – №2.

Перехід від освіти авторитарного суспільства до системи, зорієнтованої на попит

Підтвердженням цього є результати дослідження Центру Разумкова, коли на запитання «Який характер освіти є сьогодні найперспективніший на ринку праці?» найбільше респондентів віддала перевагу отриманню економічної освіти (64,6%) та юридичної (63,8%), педагогічної (33,4%) та мовної (24,1%). Решта спеціальностей отримали менше 10%.

Така ситуація не є несподіваною, зважаючи на потенційні можливості України стати повноправним партнером економічно розвинених країн. Наша держава, взявши курс на сталий розвиток, має потребу в реформуванні системи вищої освіти загалом та економічного спрямування зокрема⁷.

У свою чергу, більшість країн Європи зіткнулися протягом останніх років із небажанням абітурієнтів отримувати економічну освіту. Так, основною причиною, наприклад, у Франції, згаданих тенденцій стали масові страйки студентів із вимогою переглянути якість викладання економічних дисциплін. Тому в Україні слід максимально поєднати теорію та практику і можливість у майбутньому реалізувати систему набутих знань. У вітчизняних ВНЗ цій ситуації сприяють етапи проходження практики протягом усього терміну здобуття освіти із диференціацією завдань та кінцевої мети залежно від року навчання.

Відхід від системи освіти авторитарного спрямування зумовлює пошук нових методів забезпечення навчального процесу. Не є відкриттям, що якість здобуття вищої освіти залежить від педагогічної майстерності та професійності професорсько-викладацького складу ВНЗ, його кадрового забезпечення. Міністр освіти і науки В. Кремень у доповіді на підсумковій колегії міністерства 28 лютого 2003 р. зазначав, що у вищих навчальних закладах суттєво знижується престиж наукової роботи. Так, у 25 університетах у 2002 р. не захищено жодної кандидатської дисертації в установлені терміни, і в 19 університетах, серед яких 8 національних, за останніх 3–4 роки не захищено жодної докторської дисертації. Якщо простежити динаміку кількості аспірантів та докторантів в Україні, то помітна обнадійлива тенденція поповнення наукового потенціалу кандидатами наук, у той же час не простежується зростання кількості потенційних докторів наук (а навіть зменшення) (рис. 7).

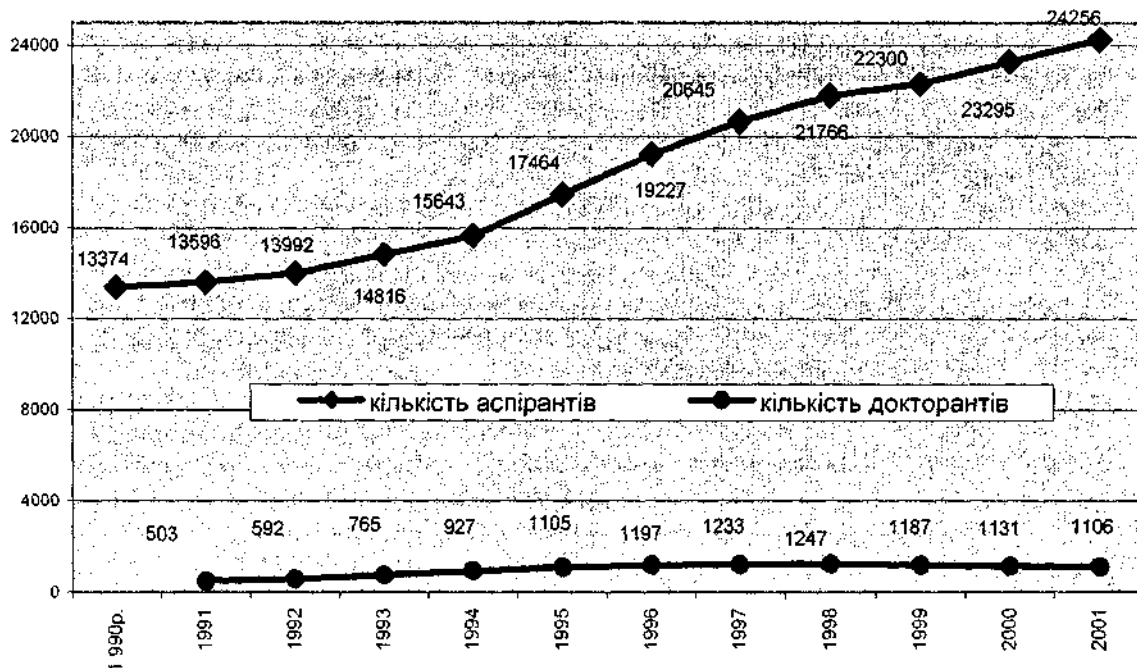


Рис. 7. Динаміка аспірантів та докторантів в Україні.

⁷ Згідно із Концепцією сталого розвитку таким вважається процес розбудови держави на основі узгодження і гармонізації соціальної, економічної та екологічної складових з метою задоволення потреб сучасних та майбутніх поколінь. Водночас формування соціально орієнтованої економіки необхідно забезпечувати висококваліфікованими кадрами економічних спеціальностей. Див. www.undpsust.kiev.ua.

Україна володіє потужними науково-технічним і кадровим потенціалом, тому в зазначених умовах виникає необхідність забезпечення ідеологічної та морально-етичної підготовки фахівців, орієнтуючись на зміни на ринку праці, домінуючі напрямки діяльності з розробкою вже не тактики, а стратегії навчання, враховуючи кон'юнктурні зміни на майбутнє.

Сьогодні дедалі частіше в пресі, на телебаченні, у наукових колах неабияку увагу приділяють психологічному аспекту навчання студентів у вищих навчальних закладах, оскільки саме морально-психологічний клімат між співпрацюючими сторонами (діада викладач-студент) дає змогу підвищити ефективність навчального процесу, зокрема, засвоєння набутих знань, а, відповідно, і моральне задоволення від результативності вчинених дій. Доцільною може стати розробка програми психологічної підготовки викладачів ВНЗ та подальшої перепідготовки відповідно до умов зміни напрямків діяльності, в процесі якої вони матимуть змогу опанувати психологічні особливості людей різних вікових груп (якщо врахувати, що в більшості навчальних закладах існує заочно-дистанційна форма навчання, а середній вік студентів становить 35–40 рр.), верств населення, умов адаптації жителів сільських місцевостей до життя у великих містах, моральні фактори зміни одного колективу (як правило, сім'ї та друзів) на інший (досить часто це є причиною неуспішності студентів, як правило, першого року навчання) тощо.

Позитивним, на наш погляд, є впровадження нової співпраці викладачів із студентами через формулу: *«Не викладач вчить студента, а студент вчиться у викладача!»* Це, по суті, заміна пасивного навчання на активне, в результаті чого слухачі не лише інертно відвідуватимуть заняття, а й докладатимуть максимум зусиль для їх підготовки. Слушним у цьому контексті є концепція Г. В. Ф. Гегеля (вона неодноразово зазнавала змін) із проблем відчуження, кінцевим висновком якої став постулат, що в процесі включення людини в суспільні опосередкування, здобуття духовної культури і освіти є етапом подолання негативного відчуження особистості, формування моральної та духовної особистості. Тобто, ще Гегель визнавав, що освіта не є перешкодою до формування особистих якостей людини, а за умови належного сприйняття тільки посилює їх.

З метою забезпечення психологічної підготовки майбутніх випускників у більшості ВНЗ введено нові дисципліни етико-психологічного спрямування, які розвивають у студента вміння адаптуватися до колективу, розв'язувати конфліктні ситуації, створювати позитивний емоційний клімат у колективі. Подоланню психологічних бар'єрів сприятиме побудова практичних занять у формі ігрового імітування, де кожен зможе проявити здібності й стати частиною імітованого колективу.

Зважаючи на вимоги часу, необхідна розробка нових підходів до підготовки спеціалістів, коли основний акцент робиться не лише на здобутті теоретичних знань, а й на їх симбіозі з ідеологічними цінностями, спрямованими на розвиток особистості, її належного світосприйняття⁸. Саме тому, освіта, впливаючи на студента як особистість, повинна сформувати у випускника ВНЗ почуття патріотизму, власника, господаря, дати змогу інтелектуально-особистого розвитку, духовного відродження.

Говорячи про соціально-економічний розвиток України, зазначимо, що її стратегічні цілі (в т. ч. щодо ринку освітніх послуг) пов'язані із можливостями інтегрувати у світову спільноту. І якщо багато дослідників, вітчизняних та зарубіжних, схиляються до думки, що ми живемо в епоху глобалізації, нам більше імпонує ідея формування єдиного, глобально-цілісного інформаційного простору, який зближує людей, держави, нації завдяки знищенню просторово-часових відмінностей. Слушне твердження, що на сучасному етапі розвитку цивілізації ключовим моментом є швидкість⁹. Перш за все, швидкість передачі інформації, адже застосування мультимедіаматеріалів та комп'ютерних мереж зменшує час навчання втричі, а рівень запам'ятовування матеріалу зростає на 35–40%. Одним із напрямків впровадження такої ідеї стала нетрадиційна для країн пострадянського простору форма організації навчального процесу як дистанційне навчання¹⁰.

⁸ Див.: Рибаків В. До питання впливу освіти на виховання особистості // Схід. – 2003. – № 3.

⁹ Юнь О.М. Глобализационные процессы и диалог цивилизаций // Внешнеэкономический бюллетень. – 2002. – №12., Петренко А. Віртуальні університети і лабораторії (інформаційні технології і освіти) // Вища освіта України. – 2002. – № 1.

¹⁰ Ідея дистанційного навчання була започаткована у 1728 р. в США, коли вчителі запропонували опанувати освіту з допомогою листування.

Дистанційна освіта як освітня система з використанням комп'ютерних телекомунікацій, новітніх інформаційних технологій та INTERNET, отримала резонанс уже й в Україні. Безумовно, переваги такого навчання очевидні: можливість двостороннього зв'язку, одночасно закінчити кілька навчальних закладів, передача та отримання інформації на відстані, широкий доступ до джерел інформації, зменшення витрат на здобуття освіти (маємо на увазі транспортні, витрати на проживання для іногородніх), доступність отримувати інформацію у будь-який час, не порушуючи розпорядку робочого дня на місці. Крім того, опановувати передбачену програмою систему знань можна в будь-якому місці, де є доступ до мережі INTERNET. На допомогу студенту пропонується навчальний матеріал, що буде базисом при підготовці, однак не виключає додаткової підготовки.

Не менш актуальним є виділення прорахунків у впровадженні дистанційного навчання, усунувши які, можна суттєво збільшити ефективність зазначеного напрямку надання освітніх послуг. До таких відносимо способи оцінювання знань студентів. Найбільш оптимальним та об'єктивним буде оцінювання знань студентів з допомогою спеціальних комп'ютерних програм із урахуванням поточного рейтингу навчання. Російські дослідники, для яких дистанційна освіта не є новим явищем, дотримуються думки, що опитування має відбуватися на основі теорії нечітких множин, й одним із факторів тестування має стати тривалість підготовки студентів на відповідь без залучення додаткових джерел інформації¹¹. Також результативність відповідей залежатиме від ступеня складності, коректності й лаконічності запитань, що задає викладач.

Друга проблема (мабуть, найболючіша) полягає в об'єктивності оцінки знань студента, у психології якого – бажання отримати максимальний бал при мінімальних затратах часу та зусиль. Вирішення цього питання відносимо до компетенції вищого навчального закладу, який повинен дбати про захист комп'ютерної навчальної системи із заборонаю студентам вносити будь-які зміни.

Доцільним є також організувати систему спостереження за роботою слухача в процесі рубіжного та підсумкового контролю, що дасть змогу уникнути недобросовісного та халатного відношення студента до аналізованої форми навчання. Однак такі умови навчального процесу потребують належного забезпечення кадрами (фахівцями з програмування та комп'ютерних технологій) і фінансової підтримки, підготовки науково-педагогічних кадрів.

В Україні дистанційна освіта робить перші кроки на ринку освітніх послуг. Так, у грудні 2000 р. була прийнята Концепція розвитку дистанційної освіти. Наказом Міністерства освіти і науки України від 7.07.2000 р. № 243 на базі Національного технічного університету «Київський політехнічний інститут» було утворено Український центр дистанційної освіти з метою координації робіт щодо створення системи дистанційної освіти в Україні. Нині напрямками діяльності центру є: створення і використання дистанційних курсів; розробка, інсталяція і супроводження програмного забезпечення дистанційної освіти; розробка нормативно-правових документів; підготовка фахівців з дистанційних технологій навчання; консультування і підготовка проектів щодо організації і управління дистанційним навчанням у навчальних закладах¹².

Аналіз показав, що ринок освітніх послуг в Україні представлений розгалуженою мережею ВНЗ як державної, так і недержавної форм власності, тому зайняти гідне місце серед них є нелегким завданням, особливо за умови недобросовісної конкуренції. Перш за все, це надання якісної освіти на основі поєднання традицій та перспективних інноваційних форм і методів організації навчального процесу. Такий принцип є основоположний при підготовці випускників у Тернопільській академії народного господарства, яка функціонує як самостійний вищий навчальний заклад із 1971 р.

В академії діють 16 територіально відділених підрозділів: 3 інститути, одна філія, один факультет, 11 навчально-консультаційних центрів (пунктів); 56 кафедр (54 з яких закріплені за інститутами і 2 – загальноакадемічні). Сьогодні в академії готують фахівців освітньо-кваліфікаційних рівнів бакалавр-спеціаліст-магістр із 19 спеціальностей 8 напрямків. Із 14 спеціальностей здійснюється підготовка за освітньо-кваліфікаційним рівнем магістр – це

¹¹ Див.: Попов Д.И. Способ оценки знаний в дистанционном обучении на основе нечетких отношений // Дистанционное образование. – 2000. – № 6.

¹² Детальніше із репрезентацією Українського центру дистанційної освіти можна ознайомитись на сайті www.iit.ntu-kpi.kiev.ua.

74% від всіх 19 спеціальностей. Різними формами навчання в академії охоплено понад 29 тис. студентів. Навчально-виховний процес у ВНЗ спрямований на вирішення найважливіших завдань освіти – збереження і передачу наступному поколінню як інформаційного потенціалу, так і духовних цінностей, підготовку не лише висококваліфікованих фахівців, а й громадян – патріотів свого народу і держави.

Важливе місце у виконанні академією покладених на неї функцій належить Центру підготовки магістрів, Інституту післядипломної освіти, центру довузівської підготовки.

У 1996 р. за проведеним головним управлінням Державної служби України конкурсом ТАНГ вибором право здійснювати підготовку магістрів в освітній галузі «Державне управління» за спеціальністю «Державна служба». Перший набір проводили тільки за денною формою навчання, а з 1998–99 навчального року запроваджено підготовку за заочною формою навчання. Щорічно обсяги підготовки магістрів державної служби зростають. Так, якщо у 1996 р. набір становив 21 особу, то у 2002 р. – 135 осіб (табл. 2).

Таблиця 2

Набір слухачів за спеціальністю «Державна служба»

№	Назва спеціалізації	Обсяги прийому							
		1996/97		1998/99		2000/01		2002/03	
		денна	денна	заочна	денна	заочна	денна	заочна	
1	Адміністративний менеджмент	6	15	12	12	44	14	35	
2	Економіка	15	21	8	10	37	10	40	
3	Світова та європейська інтеграція	–	–	–	10	–	16	20	
4	Всього	21	36	20	32	81	40	95	

Із 2000 р. до переліку існуючих введено нову спеціалізацію – «Світова та європейська інтеграція» в межах спільного європейського програми Європейського Союзу TEMPUS/TACIS «Європейські економічні студії та відносини у сфері бізнесу», яку реалізує Консорціум із чотирьох партнерських інституцій: ТАНГ, Університет ім. Й.В. Гете м. Франкфурта-на-Майні, Університет ім. Еразма м. Роттердама, Університет 2 ім. Люм'єра м. Ліона. Основна мета програми – запровадження базової освіти з наголосом на європейську економіку та особливості законодавства Європейського Союзу.

Підготовка магістрів державної служби здійснюється на підставі навчальних планів, близько 30% з яких становлять дисципліни спеціалізації, перелік яких формується за участю провідних випускових кафедр.

Крім підготовки магістрів зі спеціальності «Державна служба», в академії готують магістрів на базі повної вищої освіти освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст» базових спеціальностей, акредитованих на IV рівень.

До викладання дисциплін залучені кращі викладачі академії, які мають звання та наукові ступені, державні службовці з керівних територіальних органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування, їх структурних підрозділів (рис. 8.).

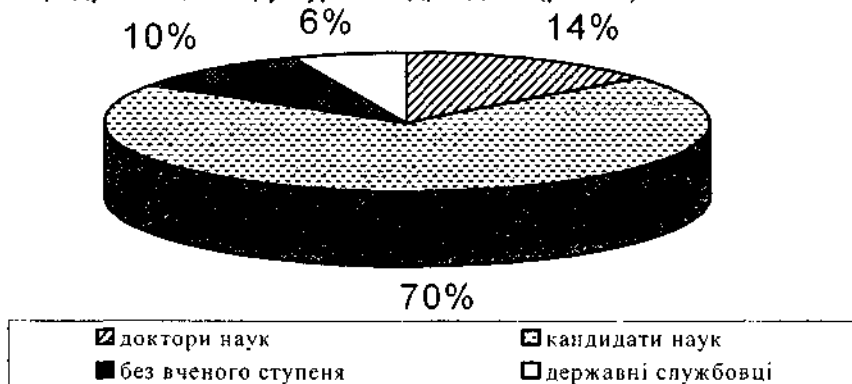


Рис. 8. Структура кадрового забезпечення підготовки магістрів державної служби у 2002/03 навчальному році.

Обсяги прийому до Центру підготовки магістрів на договірних умовах на базі повної вищої освіти у 2002/2003 н. р.

№	Назва спеціальності	Поступило		Всього
		Денна	заочна	
1	Економіка підприємства Спеціалізація «Економіка і фінанси агропромислового комплексу»	12	70 6	82 6
2	Економічна кібернетика	5		5
3	Менеджмент організацій Спеціалізація «Менеджмент підприємств інвестиційного комплексу»	8	47 18	55 18
4	Міжнародна економіка	6	42	48
5	Управління трудовими ресурсами	1	11	12
6	Облік і аудит Спеціалізації Облік і контроль фінансово-господарської діяльності Бухоблік і правове забезпечення господарської діяльності Облік і аудит у сфері послуг Ревізія і контроль Облік і аудит у промисловості	9	18 16 21 9 31	27 16 21 9 31
7	Фінанси Спеціалізація «Європейські фінанси і кредит»	34 20	112	146 20
8	Банківська справа	16	112	128
9	Комп'ютерні системи та мережі	3		3
10	Адміністративний менеджмент		11	11
11	Всього	114	524	638

Перспективи розвитку підготовки магістрів державної служби полягають у розширенні переліку спеціалізацій, зокрема у 2003/2004 навчальному році буде здійснюватися набір за спеціалізацією «Бюджет і фінанси» з працівників Державного казначейства та фінансових органів.

Інститут післядипломної освіти ТАНГУ функціонує сьогодні як багатопрофільна структура академії, спроможна надавати широкий спектр освітніх послуг на платній основі. В інституті здійснюється: підвищення кваліфікації керівних працівників і спеціалістів народного господарства; перепідготовка кадрів, які мають вищу економічну освіту; надання консультаційних послуг юридичним і фізичним особам (табл. 4.)

Таблиця 4

Динаміка надання послуг Інститутом післядипломної освіти

Випуск за видами навчання	2001/02 н. р.	2002/03 н. р.	Динаміка	
			Абсолютний приріст (+/-)	Темп приросту (%)
ПІДГОТОВКА	251	492	241	+96
Перепідготовка	154	168	14	+9
Підвищення кваліфікації	71	119	48	+67
Всього	476	779	303	+64

Основним завданням Центру довузівської підготовки є організація та проведення професійної орієнтації учнівської молоді, підготовка абітурієнтів на рівні первинних знань, який забезпечує ефективне навчання в академії. Особливого поширення набули і виправдали себе створені на основі укладення угод із загальноосвітніми закладами групи довузівської підготовки (фахові), які діють на госпрозрахунковій основі і мають своїм завданням не тільки

заохочення молоді до вступу у ВНЗ, але й безпосередню підготовку силами професорсько-викладацького колективу академії фахівців з економіки на рівні робітничих спеціальностей. Нині працюють 8 таких груп при ліцеях, гімназіях, середніх школах у Тернопільській, Львівській та Хмельницькій областях (за спеціальностями «Оператор комп'ютерного набору», «Менеджмент організацій», «Банківська справа»).

Ефективною формою профорієнтаційної роботи серед учнівської та робітничої молоді були і залишаються підготовче відділення та підготовчі курси, навчальний план яких включає дисципліни, з яких проводяться вступні випробування, та профорієнтаційний курс з економіки, що дає можливість абітурієнтам прийти добре підготовленими на навчання в академію.

До основних підготовчих курсів належать: вечірні – у 2002/2003 н.р. навчалось 23 особи, які були рекомендовані до зарахування на навчання на контрактній основі; літні двотижневі; бухгалтерські, що працюють круглорічно.

Таблиця 5

Динаміка складу слухачів фахових груп

Назва навчального закладу	Кількість слухачів випускних груп		Рекомендовано на 1-й курс академії	
	2001/02 н. р.	2002/03 н. р.	2001/02 н. р.	2002/03 н. р.
Золочівський ліцей	31	45	18	14
Кременецький ліцей	44	36	21	19
Буцацька гімназія	12	10	8	8
Шепетівська ЗОШ	42	32	14	5
Шумський ліцей	30	25	10	8
Чемеровецький ліцей	9	10	5	4
Черніховецька ЗОШ	–	24	–	8
Теребовлянська ЗОШ	–	20	–	15
Всього	167	202	76	81

Основою навчального процесу в академії є його наукове забезпечення, яке здійснюється шляхом: 1) підготовки науково-педагогічних і наукових кадрів; 2) впровадження результатів наукових досліджень у навчальний процес; 3) забезпечення науковою і навчальною літературою.

В академії функціонує аспірантура із 16 наукових спеціальностей, із них з економічних наук – 12, технічних – 2, з історії України та інформаційної безпеки. На 40 кафедрах та в Інституті експериментальних систем освіти навчається 154 аспіранти, прикріплено 74 здобувачі наукового ступеня кандидата економічних наук та 2 докторанти. Результати наукових досліджень, які виконує професорсько-викладацький колектив, досліджень докторантів, аспірантів, здобувачів наукового ступеня впроваджені у навчальний процес при розробці та вдосконаленні структури навчальних дисциплін.

Важлива роль у підвищенні якості підготовки фахівців відведена системі науково-методичного забезпечення дисциплін навчального плану. Загальноприйнятим є те, що кожна дисципліна має бути забезпечена програмою курсів, робочою програмою, опорним конспектом лекцій, збірником практичних задач, методичними вказівками, тощо. Для забезпечення навчального процесу науковці ТАНГУ видали у 2002 р. 124 монографії, підручники та навчальні посібники, у першому півріччі 2003 р. їх випущено 33.

Розвиток наукової діяльності в академії зорієнтований на фундаменталізацію та універсалізацію вищої освіти, формування і розвиток наукових шкіл, виконання фундаментальних наукових досліджень з найважливіших проблем природничих, суспільних і гуманітарних наук та прикладних наукових розробок із пріоритетних напрямків розвитку науки й техніки, збереження важливої і невід'ємної частини підготовки висококваліфікованих спеціалістів, магістрів та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації. З 2002/2003 н.р. наукова діяльність академії скоординована з основними напрямками Західного наукового центру НАН України та Міністерства освіти і науки України, і, як наслідок, утворена Науково-координаційна рада, яка забезпечує реалізацію плану спільних наукових досліджень ВНЗ регіону.

В академії сформовано наукові школи за такими напрямками наукових досліджень і підготовки науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації: облік, аналіз та аудит; фінанси, грошовий обіг і кредит; світове господарство і міжнародні економічні відносини; економіка сільського господарства і АПК; організація управління, планування і регулювання економіки на макро- і мезорівнях; історія; економіко-математичні методи, комп'ютерні системи і мережі; психологія та педагогіка.

Перспективним напрямком організації навчального процесу в Тернопільській академії народного господарства має стати дистанційна освіта, і першим кроком до цього є створення електронної бібліотеки. Розпочато інтенсивну роботу з комп'ютеризації основних бібліотечних процесів. У грудні 2002 р. в науковій бібліотеці ВНЗ встановлена система УФД/Бібліотека з метою комплексної автоматизації діяльності, яка включає засоби автоматизації основних виробничих циклів. На найближчу перспективу заплановано поповнення ресурсів бібліотеки електронними варіантами повнотекстових документів, навчально-методичної літератури (а це необхідно за умови запровадження дистанційного навчання), зваживши на те, що ми активно прагнемо до переходу на третій етап інформатизації та комп'ютеризації вищої освіти¹³.

З метою забезпечення підготовки молодих людей і фахівців для праці у глобальному економічному середовищі академія посилену увагу приділяє питанням інтернаціоналізації освіти, розширює зв'язки з провідними вищими навчальними закладами Європи, Америки, Азії, є членом Європейської асоціації міжнародної освіти (Амстердам, Нідерланди), співпрацює з науковцями 23 країн. Найбільш тісні зв'язки підтримуються з університетами Австрії, Великобританії, Болгарії, Греції, Данії, Італії, Канади, Китаю, Нідерландів, Німеччини, Польщі, Росії, США, Франції. Це сприяло тому, що протягом 10 років (1992–2003 рр.) 203 викладачі та аспіранти і 850 студентів стажувалися та навчалися за кордоном, 408 викладачів та студентів брали участь у міжнародних наукових конференціях, семінарах, симпозіумах за кордоном.

Таблиця 6

Участь професорсько-викладацького складу, аспірантів, студентів ТАНГУ в міжнародних конференціях, симпозіумах

Роки	Кількість (осіб)	Країни
2001	53	Австрія, Болгарія, Бельгія, Білорусія, Італія, Нідерланди, Німеччина, Норвегія, Польща, Португалія, Росія, США, Угорщина, Франція, Чехія, Японія, Греція, Іспанія, Італія, Канада
2002	74	
2003	78	

Співпраця з іноземними університетами дала змогу створити Центр європейських і міжнародних студій, Українсько-Нідерландський факультет економіки та менеджменту, Українсько-Німецький факультет міжнародної економіки і менеджменту, Українсько-Польський факультет фінансів і страхування, Школу європейського і польського права.

Студенти і професорсько-викладацький склад ТАНГУ активно використовують гранти таких міжнародних програм, фондів, організацій: Німецька служба академічних обмінів (DAAD), Анполо, Rotaru International, Tacis Bistro, Tacis ACE, Volkswagen-Stiftung, INKOS, фонд Конрада Аденауера, Відродження, Карла Дуйсберга, програму фонду державних стипендій Греції, програму Королівства Бельгії для України та інші. Виходу на міжнародний рівень освіти в академії сприяють бібліотека іноземної літератури при Інституті міжнародного бізнесу та менеджменту й бібліотека європейської літератури.

З метою поліпшення працевлаштування випускників академії в її складі функціонує Центр працевлаштування та зв'язків з випускниками. Діяльність такого підрозділу обумовлена тенденціями на ринку праці. Насторожує факт вторинної зайнятості студентами, які здійснюють її паралельно із навчанням у ВНЗ. Загалом, вторинна зайнятість може бути

¹³ Перший етап розпочався ще за часів Радянського Союзу і включав введення курсів інформатики у ВНЗ. Другий етап припадає на 1995–2002 рр. і пов'язаний із поширенням продукції Microsoft та глобальної мережі INTERNET. Третій етап передбачає інформатизацію знань у суспільстві, створення глобального інформаційного простору. Див.: Ткачук В. Інформаційні технології в системі вищої освіти: етапи впровадження // Вища освіта України. – 2002. – № 4.

здійснена у вигляді регулярної роботи або заробітків (постійних чи тимчасових). Пропозиція праці студентів знаходить належне застосування на ринку праці. Як правило, це тимчасові підробітки у сферах нелегальної діяльності, тобто так звана нелегальна зайнятість, яку приховують від державних органів, керівництва навчального закладу. Саме тут і виникає питання про корисність поєднання навчального процесу та додаткової зайнятості, коли функція праці враховує набір соціально-демографічних та економічних характеристик індивіда. До мотивів, які штовхають студентів до такого кроку, належать потреба в додаткових грошових коштах, пошук нових можливостей реалізації, прагнення заповнити вільний час. Зважаючи на означену проблематику, в ТАНГУ передбачена розробка дослідження на тему «Моделювання пропозиції праці. Вторинна зайнятість студентів», у процесі якої будуть виявлені та систематизовані основні фактори прийняття рішень про додаткову зайнятість та вироблено власну концепцію зайнятості слухачів і випускників ВНЗ, яка включатиме наступні етапи: 1) оцінку впливу соціально-демографічних та економічних факторів на прийняття рішення; 2) аналіз причин паралельної зайнятості; 3) виявлення відмінностей у факторах впливу на додаткову зайнятість; 4) систематизацію результатів дослідження; 5) розробку заходів мобільного реагування на зміни на ринку праці.

Важливою складовою навчального процесу є національно-патріотичне виховання студентів. Цей процес безперервний, оскільки головне сьогодні – створити відповідну систему цінностей і сповна реалізувати розроблену концепцію національно-патріотичного виховання молоді. Безпосередньою організацією і забезпеченням виховних заходів займається управління виховної роботи академії.

Означені напрямки роботи академії сприятимуть підготовці належних кадрів для економіки України, вихованню справжніх господарників, допоможуть зайняти належне місце на ринку освітніх послуг.

Література

1. Закон України про вищу освіту від 17 січня 2002 р.
2. Указ Президента України про Національну доктрину розвитку освіти від 17 квітня 2002 р.
3. Послання Президента України до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2002 році // *Економіст*. – 2003. – № 5.
4. Грішнова О. Розвиток вищої освіти в Україні: тенденції, проблеми та шляхи вирішення // *Вища школа*. – 2001. – № 2–3.
5. Кремень В. Вища освіта і наука – пріоритетні сфери розвитку суспільства у XXI столітті // *Вища школа*. – 2002. – № 4–5.
6. Мінаков М. Віртуальний університет і перспективи української освіти // *Дзеркало тижня*. – 2000. – № 7.
7. Національна доктрина розвитку освіти. Чого чекати від її виконання? Матеріали круглого столу // *Національна безпека і оборона*. – 2002. – № 4.
8. Стеченко Д. Інновація та якість підготовки фахівців у вищій школі // *Вища школа*. – 2002. – № 1.
9. Юрій С., Лебединська Л. Підготовка магістрів державної служби у Тернопільській академії народного господарства: стан і перспективи // *Вісник державної служби України*. – 2003. – № 2.

Редакція отримала матеріал 1 серпня 2003 р.